ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ ՔՐԻՍՏԻՆԱ ԱՐԵԳԻ

ՄԱՄՈՒԼԻ ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ՄԻՋՈՑՆԵՐ
(ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑ)

Ժ. 01. 06 - «Ժուռնալիստիկա» մասնագիտությամբ բանասիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ - 2013

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանում:

Գիտական ղեկավար՝ բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

ԱԼՈՅԱՆ ԼԵՆԴՐՈՒՇ ԱՐԱՄԻ

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝ բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ ՄՈՒՇԵՂ ՄԱՅԻՍԻ

բանասիրական գիտությունների թեկնածու

ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ ՏԱՐՈՆ ՌՈՒԴՈԼՖԻ

Առաջատար կազմակերպություն՝ Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարան

Պաշտպանությունը կայանալու է 2013 թ. մայիսի 8-ին՝ ժամը 14^{30}-ին, ԵՊՀ-ում գործող՝ ԲՈՀ-ի գրականագիտության 012 մասնագիտական խորհրդի նիստում:

Հասցեն՝ ք. Երևան 25, Աբովյան $52^{ա}$, ԵՊՀ-ի ֆակուլտետի մասնաշենք, թիվ 202 լսարան:

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ ԵՊՀ-ի գրադարանում:

Սեղմագիրն առաքված է 2013 թ. ապրիլի 5-ին:

Մասնագիտական խորհրդի
գիտական քարտուղար՝
բանասիրական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր **ԱԼ. Ա. ՄԱԿԱՐՅԱՆ**

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Ատենախոսությունը նվիրված է մամուլի տեղեկատվական արդյունավետ միջոցներին՝ ղարաբաղյան հիմնահարցի համատեքստում: Այսօր տեղեկատվական քաղաքականությունը կարևորագույն զենք է յուրաքանչյուր պետության համար, քանի որ հենց նրա միջոցով կարելի է ձևավորել հասարակական կարծիք:

Աշխատանքում մասնավորապես շեշտադրվում է, որ ղարաբաղյան հակամարտությունը ոչ միայն արցախահայության ազատագրության համար մղված պատերազմ էր, այլև դրանից էլ առավել՝ միակ հնարավորությունը Հայաստանը թուրք-ադրբեջանական գերիշխանությունից փրկելու համար: Միմիայն շնորհիվ ղարաբաղյան ազատամարտի փայլուն հաղթանակների հաջողվեց ամրապնդել ու կայունացնել Հայաստանի ռազմական անվտանգությունը: Արցախի հայաթափության կամ Արցախում հայկական զինված հզոր ուժի չեզոքացման դեպքում Հայաստանն անխուսափելիորեն կհայտնվեր թուրքական թելադրանքի տակ և չէր վերապրի ո՛չ հոգևոր, ո՛չ էլ տնտեսական զարգացում: Հայաստանին մահացու հարված հասցնելու խնդիրը կատարելու էր Ադրբեջանը, իսկ Թուրքիան մնալու էր վարագույրի հետևում՝ խուսափելով Ռուսաստանի հետ բախումից ու միջազգային անցանկալի բարդություններից և քննադատությունից: Սակայն, շնորհիվ Արցախում և Հայաստանում ժամանակին կազմակերպված ինքնապաշտպանության, այս ծրագրերը դատապարտվեցին լիակատար ձախողման:

Ատենախոսության՝ որոշակի տրոհումներ պարունակող երեք գլուխներում հաջորդաբար գնահատվում են տեղեկատվամիջոցների կիրառման նոր եղանակները ղարաբաղյան հակամարտության ընթացքում, մատնանշվում են այն հիմնական գործոնները, որոնք ձևավորում են հակամարտության ներկա փուլը, տրվում են հակամարտության կարգավորման հնարավոր տարբերակները և դրանցում ԶԼՄ-ների դերը: Ներկայացվում են «տեղեկատվական պատերազմ» հասկացության վերաբերյալ արդիական պատկերացումներն ու հարակից այլ խնդիրները:

Աշխատանքում հատկապես ընդգծվում է այն կարևորագույն տեսակետը, որ ղարաբաղյան հակամարտության էական տարբերակիչ առանձնահատկությունը պայմանավորված է հակամարտության ծագման պատճառներով և նրա զարգացման բնույթով: Պատմական բազմաթիվ փաստերը հիմք են տալիս պնդելու, որ տարածքային վեճի առաջացման սկզբից ի վեր հայկական այդ տարածքի հանդեպ ադրբեջանական պետության իշխանությունը հաստատվել ու պահպանվել է բռնությամբ:

ԹԵՄԱՅԻ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսության թեման արդիական է, քանի որ հնարավորություն է տալիս քննելու ղարաբաղյան համակարտության զարգացման արդի փուլի օրինաչափություններն ու զարգացման միտումները, այդ համատեքստում՝ տեղեկատվամիջոցների դերակատարումը և հակամարտող կողմերի կողմից իրականացվող տեղեկատվական պատերազմների մեթոդները: Նշենք, որ հայ իրականության մեջ վերոնշյալ զարգացումները դեռևս լիարժեք հետազոտված չեն: Աշխատանքում գիտականորեն հիմավորվում է ԶԼՄ-ի՝ որպես համակարտության մեջ էական դերակատար լինելը, ցույց են տրվում տեղեկատվական սխալ քարոզչության բացասական հետևանքները:

ԶԼՄ-ներն ի զորու են սրելու եղած լարվածությունը և ուժգնացնելու տարաձայնությունները, սակայն նրանք նաև օժտված են իրադարձությունների լայն սպեկտրի լուսաբանման, աղբյուրները տարբերակելու, ավելի շատ ձայներ (և ոչ միայն ընտրանու ձայները) հնչեցնելու, լրատվությունից աչառությունը հետևողականորեն բացառելու միջոցով պառակտման գծի երկու կողմերի միջև վստահություն կառուցելու ներուժով: Հայաստանյան և ադրբեջանական ԶԼՄ-ների մոնիտորինգի արդյունքները ցույց են տա-

լիս, թե ինչպես գլխավոր թերթերի հրատարակած հոդվածներում տեղ գտած անճշտությունները երկու երկրներում էլ, առանց որևէ նոր կամ անհրաժեշտ տեղեկություն հաղորդելու, հասարակական գիտակցության մեջ բացասական համատեքստ են ստեղծում, որը կասեցնում է երկխոսությունն ու փոխըմբռնումը: Չունենալով մեկը մյուսի մասին ավելի բարեխիղճ ու անաչառ, բացասական ճարտասանությունից և կարծրատիպերից զերծ տեղեկատվություն՝ Հայաստանն ու Ադրբեջանը կշարունակեն միմյանց թշնամաբար վերաբերվել:

Ատենախոսությունն ունի նաև գիտագործնական նշանակություն. համապատասխան կառույցները կարող են այն օգտագործել ինչպես տեղեկատվական պատերազմներ վարելու, այնպես էլ հակամարտության կարգավորման բանալիներ գտնելու համար: Այստեղ պարփակված նյութերը կարող են օգտագործվել նաև դասախոսությունների և գործնական հանդիպումների ժամանակ, ինչպես նաև նոր նյութ դառնալ հետագա ուսումնասիրությունների համար:

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՐԿԱՆ, ՆՊԱՏԱԿՆ ՈՒ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ատենախոսության առարկան մամուլի տեղեկատվական արդյունավետ միջոցների՝ ղարաբաղյան հիմնահարցի համատեքստում գիտատեսական քննությունն է, իսկ նպատակը՝ հակամարտության ներկա իրավիճակի, դրա զարգացման և հեռանկարների համալիր վերլուծությունը տարածաշրջանում քաղաքական գործընթացների ձևափոխման պայմաններում:

Ատենախոսության նպատակին համապատասխան՝ փորձ է արվել լուծել հետևյալ հիմնախնդիրները.

ա) գնահատել ու բնութագրել տեղեկատվամիջոցների կիրառման նոր եղանակները ղարաբաղյան հակամարտության ընթացքում,

բ) որոշել այն հիմնական գործոնները, որոնք ձևավորում են հակամարտության ներկա փուլը,

գ) տեսանելի դարձնել հակամարտության կարգավորման հնարավոր տարբերակները և դրանցում ՁԼՄ-ների դերը,

դ) բացահայտել Թուրքիայի հետ Հայաստանի հարաբերությունների կարգավորման հնարավոր իրական ճանապարհները,

ե) վեր հանել տարածաշրջանի քաղաքական գործընթացներում ներգրավված արտաքին հիմնական ուժերի դերակատարումն ու հետաքրքրությունները, նախանշել նրանց համար առաջնահերթությունները ղարաբաղյան հակամարտության համատեքստում:

Աշխատանքի նպատակներից են նաև Ադրբեջանի կողմից տեղեկատվական ոլորտում կիրառվող մեթոդաբանության առանձնահատկությունների բացահայտումը և այդ երկրում առկա որոշ տեղեկատվական ռեսուրսների ներկա իրավիճակի լուսաբանումը:

Այդ համատեքստում մասնավորապես փորձել ենք՝

ա) ներկայացնել «տեղեկատվական պատերազմ» հասկացության վերաբերյալ արդիական պատկերացումները,

բ) քննարկել Ադրբեջանի հակահայկական տեղեկատվական քաղաքականության համակարգը և տեղեկատվական գործողություններում կիրառվող մեթոդաբանությունը:

Լեռնային Ղարաբաղին առնչվող հայկական և ադրբեջանական պատմական տեսանկյունները քննելիս նկատելի է, որ նրանցից յուրաքանչյուրն էլ իր հատվածին բնութագրում է որպես խաղաղասեր ու բնիկ՝ պատմական կտրվածքում վերագրելով իրեն բացառապես դրական առանձնահատկություններ: Եվ, ընդհակառակը, հայերն ու ադրբեջանցիներն իրենց տեսանկյուններում հակառակ կողմին ներկայացնում են որպես մահացու թշնամի, որն իր ամբողջ պատմության ընթացքում կոտորում էր տեղա-

բնիկներին ու ոչնչացնում նախնիների մշակութային ժառանգությունը տարածաշրջանային տերությունների՝ Թուրքիայի և Ռուսաստանի ծուլման և խտրական քաղաքականության միջոցով: Երկու խմբի հիշողությունը պարունակում է հակառակ կողմի ձեռքով ազգակիցների կոտորածների մասին դեպքերի հիշողությունը: Երկուսն էլ հակառակ կողմի պատմական նկարագրությունները համարում են կեղծ. անգամ, երբ խոսվում է ժողովրդագրական տվյալների մասին, յուրաքանչյուր կողմ հղում է կատարում այն տվյալներին ու աղբյուրներին, որոնք համապատասխանում են իր պահանջներին՝ պարզապես արհամարհելով այլ ժամանակաշրջաններում հավաքված և իրենց պատկերացումներին հակասող տվյալները:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒՅԹԸ

Ատենախոսության գիտական նորույթն այն է, որ կատարվել է ղարաբաղյան հակամարտության առանձնահատկությունների, նրանում ընդգրկված բոլոր հիմնական կողմերի դերակատարման համալիր վերլուծություն՝ հաշվի առնելով տարածաշրջանային յուրահատկություններն ու դրանցում գերտերությունների և այլ պետությունների շահերի ու ռազմավարական հետաքրքրությունների բախումները:

Խորհրդային Միության փլուզումը և սոցիալ-տնտեսական միասնական տարածության ապահնտեգրացումը հետխորհրդային շրջանի երկրներին առաջադրեց մի շարք խնդիրներ. Անդրկովկասի նորանկախ պետությունները հայտնվեցին ինչպես ներքաղաքական, այնպես էլ աշխարհաքաղաքական բացարձակապես նոր իրավիճակում: Եվ ահա Հարավային Կովկասում ժողովրդավարական գործընթացների զարգացման հզոր զենք են հանդիսանում նոր տեղեկատվամիջոցները. քաղաքական համակարգերի արդիականացման և հակամարտությունների սրման կամ հանգստացման գործում հսկայական դերակատարում ունեն ԶԼՄ-ները:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՏԵՍԱԿԱՆ-ՄԵԹՈԴԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՔԸ

Հետազոտությունը կատարվել է համակարգային, համեմատական վերլուծության մեթոդներով, հիմնախնդրային մոտեցմամբ, այդ թվում նաև այլ համընդհանուր գիտահանրամատչելի մեթոդներով ու մոտեցումներով, որոնք լայնորեն օգտագործվում են ժամանակակից քաղաքագիտական, հասարակագիտական և այլ հարակից գիտություններում: Համակարգային վերլուծության մեթոդը հնարավորություն է տվել դիտարկել ղարաբաղյան հակամարտությունն ու այդ հակամարտության տարբեր տեսանկյունները և դրանք լուսաբանող տեղեկատվամիջոցներն ամողջության մեջ, ինչպես նաև դրանց առանձին բաղադրիչները փոխազդեցության համատեքստում: Համեմատական վերլուծության մոտեցումը հնարավորություն է ընձեռել համադրել տարածաշրջանի մի քանի հակամարտություններ ու ներհակ հարաբերություններ, ինչպես նաև վեր հանել հակամարտության գոտում հնարավոր մարտահրավերների զարգացումը, դրանց ընդհանրություններն ու տարբերությունները: Ատենախոսության մեջ կիրառվել է ինչպես տեսամեթոդական մոտեցումը, այնպես էլ նշված ոլորտում իրականացվող տարբեր կազմակերպությունների քաղաքականության վերլուծությունը:

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսության հիմնադրույթներն արտացոլված են Հայաստանի Հանրապետության գիտական հանդեսներում և ժողովածուներում տպագրված հոդվածներում: Ուսումնասիրությունը քննարկվել է Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի ժուռնալիստիկայի ամբիոնում ու երաշխավորվել հրապարակային պաշտպանության:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ

Ատենախոսությունը կազմված է ներածությունից, համապատասխան տրոհումներ պարունակող երեք գլուխներից, եզրակացություններից և օգտագործած գրականության ցանկից:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ներածության մեջ համառոտ ներկայացված են հարցի պատմությունը, ատենախոսության նպատակներն ու խնդիրները, աշխատանքի մեթոդաբանական հիմքը, հիմնավորված են թեմայի արդիականությունն ու գիտական նորույթը:

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ՁԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԸ

1.1. ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՏԵՍԱՆԿՅՈՒՆԸ

1918-ին թուրքական զորքերի կողմից Անդրկովկաս կատարված ներխուժման և 1918-1920 թվականներին ադրբեջանական զորքերի ու անկանոն զինված ավազակախմբերի հետ համատեղ իրականացված հայաբնակ շրջանների էթնիկ զտումների հետևանքով մորթվեցին և սովից ու զանազան համաճարակներից զոհվեցին ավելի քան 300 հազար հայեր:Այս ոչ լրիվ փաստերի հիման վրա կարելի է եզրակացնել, որ Ադրբեջանի իշխանությունների կողմից քաղաքացիական բնակչության նպատակասլաց բնաջնջում է իրականացվել՝ ըստ ազգային հատկանիշի, այսինքն՝ 1918-1920թթ. ներկայիս Ադրբեջանի տարածքում, մինչ այդ Թուրքիայում, փորձված մեթոդներով շարունակվել է հայերի միտումնավոր ցեղասպանությունը:1920-ականներին, հիմնականում Ձիյա յոք Ալփի ջանքերով, պանթուրքիզմի ծրագիրն ստացավ վերջնական ձևավորում:1988-1994թթ. Ադրբեջանի և Լեռնային Ղարաբաղի տարածքում տեղ գտած իրադարձությունները (Սումգայիթում, Կիրովաբադում, Բաքվում և Ադրբեջանի այլ բնակավայրերում), ակնհայտորեն միևնույն թուրքական սցենարով կատարված հայերի ջարդերը, կողոպուտներն ու սպանությունները, ԼՂԻՄ և մարզին հարակից հայերով խիտ բնակեցված շրջանների քաղաքացիական բնակչության տեղահանությունը, ապա և Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության դեմ ձեռնարկված ռազմական ագրեսիան նույնպես վկայում են վերը նշված տեսակետների օգտին:

Այսպիսով, թուրք-ադրբեջանական քաղաքականությունը և դրա հետ կապված՝ հայերի ցեղասպանության նկրտումներն այն հիմնական գործոններն են, որոնք որոշեցին ոչ միայն հայ-թուրքական դիմակայության, այլև նրա բաղկացուցիչ մասի՝ հայ-ադրբեջանական հակամարտության սրությունը:

1.2. ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՑԻԿ ԻՐԱՎԻՃԱԿԸ

XX դարավերջը նշանավորվեց կոմունիստական համակարգի քաղաքական և տնտեսական ճգնաժամով, և Կրեմլը որոշեց վերահսկել իրավիճակը՝ էթնիկ, կրոնական ու սոցիալական տարբեր խմբերն իրար հետ բախելու միջոցով: Այսինքն՝ ըստ որոշ տեսաբանների՝ նույնիսկ եթե հայկական և ադրբեջանական կողմերին պետք չէր խնդրի վերածումը զինված բախման, ապա երրորդ կողմի առկայությունը, որը շահագրգռված էր Հարավային Կովկասում հակամարտության առկայությամբ, ստեղծեց լուրջ հիմք՝ ղարաբաղյան խնդիրը նախկին ԽՍՀՄ տարածքի ամենադժվար ու արյունահեղ հակամարտության վերածման համար: ԶԼՄ-ներն օգտագործվում էին ազգերի միջև ատելություն սերմանելու և բորբոքելու համար:

Ղարաբաղյան խնդրի այսօրվա մեկնաբանության մեջ հիմնական հակասությունն այն է, որ կողմերից յուրաքանչյուրը Լեռնային Ղարաբաղը համարում է իր «պատմական» տարածք՝ բերելով պատմական բազմաթիվ ապացույցներ: Հենց սրա հետ է կապված նաև այն, որ վերջին տարիներին և՛ պաշտոնական, և՛ հասարակական-քաղաքական մակարդակներում ինչպես հայկական, այնպես էլ ադրբեջանական կողմը մեծ ուշադրություն է դարձնում պատմական փաստերին և դրանց մեկնաբանություններին: Ասել է թե՝ Լեռնային Ղարաբաղի խնդիրն անցել է Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև տարածքային ու պատմական վեճի հարթություն, որտեղ կողմերից յուրաքանչյուրը համոզված է սեփական ճշմարտության մեջ:

Խաղաղ համագործակցության ու փոխզիջման ավանդույթների, քաղաքական և կրոնական հանդուրժողականության ավանդույթների բացակայության պայմաններում, երբ ԶԼՄ-ները Հայաստանում և Ադրբեջանում բավականաչափ ազատ չեն, պարզ է, որ ղարաբաղյան հակամարտությունը չի ունենա արագ ու փոխադարձ ընդունելի լուծում: Ընդհանրապես, նման հակամարտությունների լուծման փորձը ցույց է տալիս, որ դրանք լուծվում են դանդաղ և դժվար:

Բերվում են բազմաթիվ պատճառներ, ըստ որոնց՝ Ղարաբաղի հայերն այլևս անհնարին են համարում Ադրբեջանի կազմի մեջ ապրելը. առաջինը Ադրբեջանի վարչական կառավարման տակ հայերի ապրելու պատմական փորձն է, երբ պատմական կարճատև ժամանակահատվածում լուրջ փոփոխությունների ենթարկվեց Նախիջևանի ԻՀ և ԼՂԻՄ ժողովրդագրական իրավիճակը. երկրորդն այն է, որ հայկական կողմերը (Հայաստանը և ԼՂ) նշում են, որ ժամանակակից աշխարհը շատ դինամիկ է, միջազգային կանոնները փոփոխվում են ժամանակի պահանջների համաձայն, և մոտ ապագայում հնարավոր է միջազգային հիմնական սկզբունքների և նորմերի լուրջ վերանայում, այդ թվում՝ դեպի տարածքների իրավունքների ընդլայնմանը և ազգերի ինքնակառավարման իրավունքի սկզբունքի (այստեղ հողում է կատարվում ինքնավարություն ստացած Կոսովոյի վրա և Ռուսաստանի կողմից Աբխազիայի և Հարավային Օսեթիայի ճանաչմանը):

Ադրբեջանը չի ցանկանում ճանաչել Լեռնային Ղարաբաղի անկախությունը՝ հիմնավորելով դա այն փաստով, որ պետությունների տարածքային ամբողջականության սկզբունքը դեռ մնում է հիմնական միջազգային սկզբունքներից մեկը, և դեռ ոչ ոք այն չի վերացրել:

Բախման մեջ ի՞նչ դեր են խաղում ԶԼՄ-ները և արդյոք հնարավո՞ր է հասնել հասարակական կարծիքի հակամարտողականության մակարդակի նվազեցմանը մինչև քաղաքական համաձայնություններին հասնելը:

Հայկական և ադրբեջանական մամուլի հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ մեր հասարակություններում գերիշխում է անվստահությունը, և ուժեղ են վախերը մեկը մյուսի նկատմամբ: Մեր երկրներում ավելի են արմատանում հայ-թշնամու և ադրբեջանցի-թշնամու կարծրատիպերը: Այսպես, 2012 թվականի հունվար-մարտ ամիսներին ե-

րևանի մամուլի ակումբն անցկացրել է մամուլի խաչաձև հետազոտում Հայաստանում և Ադրբեջանում (երբ ադրբեջանական փորձագետը գնահատում է հայկական մամուլը, իսկ հայ փորձագետը գնահատում է ադրբեջանականը)՝ մեկը մյուսի մասին բացասական նյութ գտնելու համար: Ստացված արդյունքների պատկերը չափազանց խոսուն է. և՛ հայկական, և՛ ադրբեջանական մամուլում բարձր տոկոս են կազմում միմյանց մասին բացասական իմաստ պարունակող նյութերը: Տարբերությունը միայն այն էր, որ քանակական առումով ադրբեջանական մամուլում ավելի շատ բացասական նյութ կա հայերի մասին, քան ադրբեջանցիների մասին՝ հայկականում:

1.3. ՄԱՄՈՒԼԸ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Արցախյան հակամարտության կարգավորմանն առնչվող հրապարակումները, չնայած իրենց բազմազանությանը, ունեն մեկ թերություն. որպես կանոն, հստակ չի բնորոշվում այն իրավիճակը, որում գտնվում է հարավկովկասյան տարածաշրջանը, և չի նշվում փոխկապակցվածությունն այն գործընթացների հետ, որոնք տեղի են ունենում տարածաշրջանում: Ավելին, ըստ էության չեն վերլուծվում արդիական մի շարք հարցեր, որոնք կօգնեն հասկանալու ղարաբաղյան հակամարտության էությունը: Այսպես օրինակ՝

1. Որպես կանոն, պատշաճ ուշադրության չի արժանանում այն էական դերակատարումը, որ կարող են ունենալ Կասպից ծովի ռեսուրսները ոչ միայն կարգավորման հարցերում, այլև այն հանգամանքը, որ դրանք որպես էական գործոն կարող են ազդել Հարավային Կովկասի տարածաշրջանի կայուն իրավիճակի վրա:

2. Տեղեկատվական ի՞նչ տեխնոլոգիաներ կարող են կիրառել միջազգային կենտրոնները ղարաբաղյան հակամարտության գոտում՝ իրենց առջև դրված նպատակներին հասնելու համար:

3. Աշխարհաքաղաքական ի՞նչ գործընթացներ են տեղի ունենում այսօր, և ի՞նչ տեղ ունի դրանցում հարավկովկասյան տարածաշրջանը:

Մինչ ներկա ժամանակները լրագրողները դիտարկում էին ղարաբաղյան հակամարտությունը կանխատեսվող որոշակի անվտանգության շրջանակներում, այսինքն՝ դիտարկում էին տարածքային ամբողջականության, ժողովրդավարության, համերաշխության և այլ սկզբունքների պահպանումը: Միաժամանակ Հայաստանի մամուլը հետևողականորեն չէր արձանագրում այն նշանակալի փոփոխությունները՝ գերտերությունների հետաքրքրությունները էներգո-հաղորդակցային նախագծերում, որոնք այսօր էական դեր են խաղում Լեռնային Ղարաբաղի շուրջ բանակցային գործընթացների ժամանակ:

Այսպես, տեղեկատվական նյութերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ մենք գործ ունենք լայն զանգվածների վրա տեղեկատվական-հոգեբանական ազդեցության հետ՝ ԶԼՄ-ի միջոցով՝ Ադրբեջանի մասնակցությամբ և Թուրքիայի անմիջական աջակցությամբ:

Վարելով բաց դռների քաղաքականություն՝ Ադրբեջանը եռանդագին ներգրավում էր արտերկրյա ներդրումներ՝ այդ ամենով հող ստեղծելով նաև Լեռնային Ղարաբաղում իր հետագա պլանների իրագործման համար: Կասպից ծովի ադրբեջանական հատվածի Ազերի-Չիրագ-Գյունեշլի հանքավայրերում սկսվեցին նավթի առաջին վերամշակումները: Պայմանագրի մասնակիցներ դարձան Մեծ Բրիտանիայի, Ֆրանսիայի, ԱՄՆ-ի և այլ պետությունների նավթային ընկերությունները, և դա օգնեց Բաքվին՝ վարկանիշ ձեռք բերելու միջազգային ներդրումային և վարկային կազմակերպությունների ռազմավարական նախագծերի իրացման առումով, ինչպես, օրինակ, Բաքու-Թբիլիսի-

Ջեյհան հիմնական խողովակաշարը՝ միջազգային շուկա էներգոռեսուրսների արտահանման համար:

Օգնության նետվեցին նաև արտասահմանյան զանգվածային լրատվամիջոցները: Այսպես, "The Washington Times"–ը գրում է. «Չի կարելի ասել, որ նախագծի աշխատանքներն անցնում էին արագ տեմպով, բայց և այնպես 1992 թվականին սկսվեցին արդեն դիտարկվել միջազգային շուկա ապագայում նավթի տեղափոխման երթուղու ընտրության հարցերը»[1] :

Ելնելով համաշխարհային գերտերությունների՝ Ադրբեջանի հանդեպ ռազմավարական վերոնշյալ հետաքրքրություններից՝ անհրաժեշտ էր կազմակերպել առավել անվտանգ երթուղի: Արդյունքում անհրաժեշտություն առաջ եկավ ներգրավելու նաև երրորդ, նույնիսկ չորրորդ կողմի՝ նավթի և գազի տեղափոխումը կազմակեպելու համար: Եվ Թուրքիան՝ որպես Ադրբեջանի մեծ եղբայր, ցանկացած միջոցով եռանդագին փորձում էր հետաքրքրել Արևմուտքին խողովակաշարի շինարարությամբ, իսկ իր տարածքը ներկայացնել որպես միակ ընդունելի ուղղությունը:

Միայն այն ժամանակ, երբ էներգո-հաղորդակցային նախագծերի վտանգներն առաջացրին շոշափելի տեղաշարժեր, հայաստանյան մամուլն սկսեց հրապարկել նյութեր նման բարդ իրավիճակից դուրս գալու անհրաժեշտության մասին: Գրվում էին բազմաթիվ հոդվածներ այն մասին, որ կասպյան տարածաշրջանի ադրբեջանական հատվածի նավթային գործոնը շատ առումներով կարող է ազդել արցախահայության հետագա ճակատագրի վրա, որն անթույլատրելի է թե՛ քաղաքական և թե՛ բարոյական տեսանկյունից: Սակայն լիովին արդարացիորեն կարելի է ենթադրել, որ մեր երկրի ընթերցողական զանգվածն ամեն դեպքում չէր հասկանում՝ ինչպես էներգո-հաղորդակցային նախագծերը և նավթային գործոնը կարող են ազդել Լեռնային Ղարաբաղում տեղի ունեցող իրադարձությունների էության վրա: Չնայած հայաստանյան մամուլը, ի դեմս հայկական քաղաքական շրջանակների, հետապնդում էր ազնիվ նպատակ՝ բազմիցս փորձելով համոզել ազգաբնակչությանը և միջազգային հանրությանը, որ էներգո-հաղորդակցային նախագծերը չպետք է դառնան հիմնարար Լեռնային Ղարաբաղի հարցերում, սակայն ամեն դեպքում տպագիր նյութերի հետազոտությունը թույլ է տալիս պնդելու, որ ներկայացվող տեղեկատվությունը հիմնականում կառուցվում էր «կտրտված», երբեմն նաև խեղաթյուրված մեկնաբանությամբ, որն ուղղակի չէր կարող ամբողջովին բացահայտել ադրբեջանական քաղաքականության մարտավարությունը Լեռնային Ղարաբաղի շուրջ: Հակառակ կողմը միշտ օգտագործել է տեղեկատվական-հոգեբանական ազդեցությունը թիրախային լսարանի վրա՝ ներառելով բոլոր հնարավոր միջազգային կազմակերպությունները՝ հասնելու համար հակամարտության՝ հօգուտ իրեն վերջնական լուծման: Չնայած բոլոր ջանքերին՝ գործարքի ստորագրման հարցի լուծումը, սակայն, հետաձգվեց: Շուտով նորընտիր նախագահ Հ. Ալիևը "Chicago Tribune"-ի հետ հարցազրույցում պարզաբանումներ տվեց, թվում է, արդեն պատրաստ պայմանագրի կնքման հետաձգման առնչությամբ. «Ես հասկանում եմ, որ Ադրբեջանով գայթակղված նավթային ընկերություններն ունեն սեփական տնտեսական հետաքրքրությունը: Դա լիովին բնական է: Բայց միևնույն ժամանակ մենք պետք է դնենք մեր երկրի շահը ավելի բարձր, քան այդ ընկերությունների շահն է»[2] :

---

[1] "**The Washington Times**", March 9, 1992.
[2] "**Chicago Tgribune**", 18 June, 1993.

1.4.ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՇԽԱՐՀԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԻՐԱՎԻՃԱԿԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

Ցանկացած խնդրի արդյունավետ լուծումները, պետք է հիմնված լինեն օբյեկտիվ խնդիրների համալիր քննություն վրա, դիտարկվեն դրանց առաջացման ու զարգացման դինամիկան ու հնարավոր մարտահրավերները, որոնք սպառնում են տարածաշրջանում կայունության և անվտանգության համակարգին: Անկայուն խաղաղությունը, որ ներկա փուլում պահպանվում է Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության գոտում՝ ի հաշիվ ուժերի հավասարակշռության, կարոտ է այնպիսի արդյունավետ միջոցների, որոնք հակամարտության կարգավորման քաղաքական գործընթացների հետ միասին կարող են դառնալ իրական երաշխիք տարածաշրջանում խաղաղության և կայունության, կձևավորեն տարածաշրջանային անվտանգության հիմքը[3]:

Պետք է ընդունել, որ Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության հետազոտությունների ծավալն այնքան լայն է ու բազմազան, որ այդ աշխատանքների դասակարգման խնդիրը հեռու է միանշանակ լինելուց: Այս դեպքում նույն երևույթների վերաբերյալ կարծիքներն ու գնահատականները հակասական են՝ կախված նրանից, թե որ կողմի հեղինակ է կամ տարածաշրջանային գործընթացներում ներգրավված որ գերտերության շահերը պաշտպանողը. «Ըստ էության, այս բոլոր հակասական գնահատականները ծագել են Հայաստանի և Ադրբեջանի պատմության ու աշխարհագրության հիմնարար հարցերի շուրջ Հայաստանի և Ադրբեջանի հետազոտողների ավանդական անհաշտ վեճից»[4]:

Սա տպագիր մամուլի համար ստեղծում է որոշակի դժվարություններ՝ անաչառորեն հասկանալու համար հակամարտության դինամիկան, դրա զարգացման հեռանկարներն ու տարբերակները:Ղարաբաղյան հակամարտության մասին խոսելիս հարկ ենք համարում հակամարտությունը դիտարկել տարածաշրջանային և միջազգային զարգացումների շրջանակներում: Դիտելի է, որ Արևմուտքն ընդհանուր առմամբ ձգտում է Հարավային Կովկասի տարածաշրջանում ձևավորել հաստատություններ ու ներդնել համակարգ, որը կնպաստի տարածաշրջանում ինտեգրացիոն գործընթացների զարգացմանը: Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությունն այսօր տարածաշրջանի ամենակարևոր գործոններից մեկն է, որը կարող է ապակայունացնել ամբողջ տարածաշրջանը, չնայած հակամարտության հարցում status-quo-ի ցանկացած փոփոխությունն կարող է դրականորեն ազդել հայ-թուրքական հարաբերությունների վրա, որն էլ իր հերթին լավ հնարավորություններ կստեղծի Հարավային Կովկասում ԱՄՆ-ի ինտեգրացիոն ծրագրերի համար: Այս ամենը հնարավորություն կտա ԱՄՆ-ին հսկել հայ-իրանական և իրանա-ադրբեջանական հարաբերությունները Իրանի Իսլամական Հանրապետության աշխարհաքաղաքական մեկուսացման քաղաքականության շրջանակներում, քանի որ Վաշինգտոնի կարծիքով՝ հայ-ադրբեջանական հարաբերություններում առկա լարվածությունը Թեհրանին հնարավորություն է տալիս տարածելու իր ազդեցությունը Հարավային Կովկասում[5]:

---

[3]Տե՛ս **ЯзьковаА., КуприяновА**. ЧерноморскийузелФедеральныйинформационно-аналитическийжурнал "Сенатор" www.senator.net

[4]**Astorian S. H**. In Search of Their Forefathers: National Identity and the Historiography and Politics of Armenian and Azerbaijani Ethnogeneses I Donald D.Schwartz and Razmik Panossian. Nationalism and History: The Politics of State-Building in Post-Soviet Armenia, Azerbaijan and Georgia. - Toronto: University of Toronto Press, 1994.

[5]http://news.am/rus/news/111528.html, 2012թ. հունիսի 29:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԹՈՒՐՔԻԱՆ

2.1. ՀԱՅԱՍՏԱՆ – ԹՈՒՐՔԻԱ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ՝ ԱՌԱՆՑ «ԿԱՊԵՐԻ»

Ճշմարտությունից հեռու չէ չեզոք ռազմագետ վերլուծաբանների՝ ինչ-որ տեղ ուշացած այն հուշարարությունը, որ աշխարհը դեռ պետք է ըստ արժանվույն գնահատի ադրբեջանական ագրեսիայի դեմ պայքարում Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության տարած հաղթանակի նշանակությունը: Շատերի կարծիքով՝ եթե պատերազմի մեջ ներգրավված հազարավոր վարձկանների հետ Ադրբեջանը հաղթեր, ապա այսօր իսլամական արյունալի էքստերմիզմի կրակով բռնկված կլիներ ամբողջ Մերձավոր Արևելքը...

1996 թվականի ապրիլին Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության մամուլի տեղեկատվության վարչությունը տարածեց հաղորդագրություն ադրբեջանական ազգային բանակի նախկին զինվոր ոմն Իսլամ Ջաբրաիլովի պատմածի մասին: Ըստ նրա՝ Բաքվից ոչ հեռու ադրբեջանցի զինծառայողների, ինչպես նաև չեչեն և աֆղան գրոհայիններ ի հատուկ համակազմի պատրաստմամբ զբաղվում են Թուրքիայից եկած հրահանգիչներ՝ նրանց սովորեցնելով սահմանակից պետություններում դիվերսիոն-հետախուզական աշխատանք կատարելու հնարքներ ու մեթոդներ[6]: Բաքուն իր ՋԼՄ-ներով անգամ այլևս չի թաքցնում, որ թուրք եղբայրներն անմիջականորեն մասնակցել են ադրբեջանական բանակաշինությանը, ցուցաբերել ռազմահումանիտար և հոգեբանական լուրջ օգնություն: Ավելին, պատերազմին մասնակցում էին մայրաքաղաքի մերձակա Նասոսնայա ավանում ծագումով ադրբեջանցի թուրքական գեներալ Վելի Քյուչուկի և բարձրաստիճան այլ սպաների գլխավորությամբ ռազմական նախապատրաստություն ստացած թուրքական գումարտակներ, որոնք կռվեցին Քելբաջարում:

Հայ ժողովրդի նկատմամբ պետականորեն ծրագրված և իրագործված եղեռնագործության պատասխանատվությունից խուսափելու և ցեղասպանության ճանաչումը հեռացնելու նպատակով Թուրիքան, միջոցների առջև կանգ չառնելով, շարունակում է օգտագործել տեղեկատվական, քաղաքական և դիվանագիտական բոլոր ռեսուրսները: Եվ այդ հարցը նրա կողմից վերածվել է միջազգային քաղաքական սակարկության առարկայի:

Վերջերս Թուրքիայի վարչապետ Ռեջեփ Թայիպ Էրդողանը հերթական անգամ անդրադարձավ հայ-թուրքական հարաբերություններին՝ հերթական անգամ նշելով, որ հայ-թուրքական հարաբերությունները չեն կարող կարգավորվել առանց ղարաբաղյան հարցի լուծման: Նա ևս մեկ անգամ հաստատեց, որ կա Ղարաբաղի և Նախիջևանի խնդիր, ու դրանք Թուրքիայի խնդիրներն են. «Թուրքիան միշտ էլ եղել է Ադրբեջանի կողքին, Ղարաբաղի կողքին: Թող ոչ ոք չսպասի մեզնից այլ դիրքորոշում»[7]:

Սակայն նմանատիպ հայտարարությունները Թուրքիայի վարչապետի մակարդակով չեն սահմանափակվում: Թուրքիան ամեն ինչ անում է՝ ցույց տալու համար, որ հայ-ադրբեջանական հարաբերություններ քաղաքական մակարդակում գոյություն չունեն, որ Ղարաբաղի հակամարտությունը միայն իրենց խնդիրն է, և գնալով Հայաստանի հետ ցանկացած հարաբերության՝ Թուրքիան պահանջելու է զիջումներ Ղարաբաղի հարցում: Դրա վառ վկայություններից մեկն էլ 2008 թվականին ստորագրված և մեկ տարի անց տապալված հայ-թուրքական արձանագրություններն էին: Թուրքիան այսօր անում է հնարավորը ղարաբաղյան բանակցային գործընթացում՝ որպես առանձին կողմ ներգրավվելու համար, սակայն մինչև այսօր դա նրան չի հաջողվել:

---

[6]Տե՛ս **Felgenhauer P**. Russian-Turkish Militaiy Relations: much mutual respect, but misgivings Insight Turkey. 2002. Vol. 4, № 2, April-June.

[7]http://zham.am/index.php?lid=am&pageName=lrahos&id=465106709

2010 թվականի մարտի 24-ին Թուրքիայի նախկին արտգործնախարար, ներկայիս պետնախարար և փոխվարչապետ Ալի Բաբաջանը Բրյուսելում լրատվամիջոցներին հայտարարեց, թե Հայաստան-Թուրքիա, Հայաստան-Ադրբեջան հարաբերությունների կարգավորման գործընթացները մեծ փաթեթի երկու կարևոր մասերն են: Ապա ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահող երկրներին կոչ արեց աջակցել հայ–ադրբեջանական հարաբերությունների կարգավորմանը:Ամեն ինչ նորմալ կլիներ, եթե նման հայտարարությունները սահմանափակվեին միայն թուրք գործիչների մակարդակով, բայց այդպես չէ: 2009 թվականի հոկտեմբերի 10-ին ԱՄՆ-ի պետդեպարտամենտում արտաքին քաղաքականության գծով փորձագետ Ստրոբ Թելբոտը, խոսելով հայ-թուրքական տապալված արձանագրությունների մասին, հստակ ընդգծեց. «Հայաստանի և Թուրքիայի միջև դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատումը կօգնի Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև առկա ղարաբաղյան հակամարտության լուծմանը: Դա ռուսական և ամերիկյան շահերի հարց էր՝ Ղարաբաղի խնդրի լուծման գործընթացում: Եվ մենք հանդես եկանք ի նպաստ Հայաստանի ու Թուրքիայի հարաբերությունների կարգավորման: Հայ-ադրբեջանական հարաբերությունները սերտորեն կապված են հայ-թուրքական հարաբերությունների հետ»[8]:

Փաստորեն, ոչ միայն Թուրքիան, այլև ԱՄՆ-ն ու այլ խոշոր տերություններ հաստատում են՝ հայ-ադրբեջանական հարաբերությունները նույն հայ-թուրքական հարաբերություններն են, ասել է թե՝ նրանք փաստում են, որ գոյություն չունի «հայ-ադրբեջանական հարաբերություն» ասվածը:

2.2. ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԵՎ ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ԱՆԴՐԱԴԱՐՁ

Ներկայումս նոր թափ է ստացել բախման հանգուցալուծման իսլամական գործընթացը: «Մեկ ժողովուրդ, երկու պետություն» ադրբեջանա-թուրքական տանդեմն աշխարհով մեկ դիվանագիտական ու լոբբիստական աշխատանք է ծավալում իսլամական երկրներն ու միջազգային կազմակերպությունները Հայաստանին ու հայությանը դիմակայելու, նրան հակադրելու համար:Եվրոպայում հակահայկական տրամադրություններ բորբոքելուն, ԶԼՄ-ների միջոցով մեզ՝ որպես ագրեսոր ու ահաբեկիչ ներկայացնելուն զուգընթաց՝ թուրքական հատուկ ծառայություններն ու զինվորականները ակտիվորեն գործում են հատկապես Հարավային Կովկասում, առաջին հերթին՝ Ադրբեջանում և Վրաստանում: Քանի որ Ադրբեջանը երկդիմի խաղ է խաղում՝ չկտրելով կապերը Ռուսաստանի հետ, ուստի Հայաստանի վրա ճնշում գործադրելու առումով Թուրքիայի համար ամենահարմար հենակետը մնում է Վրաստանը: Վերջինիս տարածքով շրջափակման միջոցով է հնարավոր Հայաստանի համար ստեղծել ծանր վիճակ և նրան դնել երկընտրանքի առջև. կա՛մ նոր պատերազմ, կա՛մ էլ զիջումներ Ղարաբաղի հարցում: Իր հերթին տարածաշրջանում թուրքական քաղաքականությունը համահունչ է Իրանին իր կամքը թելադրելու համար այդ երկրի շուրջը ճնշման գոտի ստեղծելու ԱՄՆ-ի ռազմավարական նպատակներին:

Այսօր մեր տարածաշրջանում Թուրքիան թիվ մեկ ագրեսորն է: Նա մեծապես շահագրգռված է, որ Ռուսաստանը դուրս մղվի տարածաշրջանից, պայքար է մղում Սև ծովի և Հարավային Կովկասի համար:

Մի հետադարձ անդրադարձ: Այսօր այլևս գաղտնիք չէ այն իրադրությունը, երբ 1993 թվականի հոկտեմբերին թուրքական դաշտային բանակն արդեն պատրաստվում էր մարտական գործողություններ սկսել Հայաստանի տարածքում (Երևանից մինչև Մեղրի), ինչը կանխվեց միայն ռուսական Պսկովյան ռազմաօդային-դեսանտային երկու

[8] Armenian Patriarch Lends Support to Turkeys EU Bid Star. 2009. 17 December, p. 6.

դիվիզիայի և Գյումրիում տեղակայված զորամիավորման միջամտության պատրաստականության սպառնալիքի շնորհիվ՝ փոխելով իրավիճակը: Թուրքական ծրագրերի ձախողումը մեծապես նպաստեց Ղարաբաղում մեր հաջողությունների ձեռքբերմանը:

Վերոհիշյալից կարելի է եզրակացնել, որ ուղղակի ագրեսիայի փոխարեն Թուրքիան այսօր փորձում է Վրաստանի միջոցով Հայաստանը շրջափակել հյուսիսից: Ըստ որում, Վրաստանում իրականացվող թուրքական ռազմական ու դիվանագիտական քաղաքականության առանցքային խնդիրներից է Հայաստանն արտաքին աշխարհից, հատկապես Ռուսաստանից մեկուսացնելը: Այս գործում որոշակի տեղ է հատկացվում մեր մյուս հարևանին:

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՏԱՐԱՏԵՍԱԿ

3.1. ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ

Եթե մինչև վերջերս պատերազմներ են մղվել հիմնականում տեղեկատվական ոլորտում, ապա հիմա նկատվում է հակադարձ կապ ինչպես մակրո, այնպես էլ միկրո մակարդակով: Լրագրողները, նրանց հետ միասին և PR մասնագետները վաղուց արդեն դարձել են ցանկացած հակամարտության երրորդ ուժը, և կախված նրանից, թե որ կողմում են առավել ուժեղ խաղում, հաղթանակն էլ հենց այդ կողմին է հասնում: Ժամանակակից աշխարհում տեղեկատվության հոսքն այնքան տարաբնույթ ու հակասական է, որ առանձին մարդն ինքնուրույն դրանում ի վիճակի չէ կողմնորոշվելու: Այդ պատճառով առավել կարևոր տեղեկատվության ընտրությունը և ներկայացումը ԶԼՄ ամբողջ համակարգի համար հրատապ խնդիր է:

Հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ ղարաբաղյան հակամարտության առաջին փուլում, որպես հոգեբանական-տեղեկատվական ազդեցության միջոց, նախապատվությունը երկկողմանիորեն տրվում էր տպագիր ազդեցության միջոցներին. «Տպագիր ԶԼՄ-ների միջոցով սոցիալական դիրքորոշումների ձևավորումը ենթադրում է տպագիր հոդվածների և այլ տպագիր նյութերի միջոցով ազդեցություն զանգվածների վրա»[9]: Առավելապես օգտագործվում էին 1/16 և 1/32 ձևաչափի թերթիկներ, այսինքն՝ այնպիսիք, որոնք հեշտությամբ տեղ կհասնեին քարոզչական ռումբերի ու փամփուշտների օգնությամբ: Նմանատիպ թերթիկների բովանդակությունը մարդկանց մղում էր կատարելու որոշակի գործողություններ և ուներ որոշակի նպատակներ՝ զինված կազմակերպությունների ապակազմակերպում, նրանց մեջ ռազմական ոգու անկման առաջացում, հակառակորդի մեջ տագնապի, վախի մթնոլորտի ստեղծում և այլն:

Ղարաբաղյան հակամարտության պատերազմական շրջանում ադրբեջանցիները ևս օգտվել են զենքի այդ տեսակից: «Պատերազմի ժամանակ տարածված ադրբեջանական քարոզչական թերթիկները չէին կարող հասնել արդյունքի, որովհետև կազմվում էին մասնագիտական բազմաթիվ բացթողումներով,- գրում է Վ. Միրաքյանը:- Մասնավորապես հաշվի չէին առնվում թիրախային լսարանի առանձնահատկությունները և օգտագործվում էին քերականորեն անգրագետ տեքստեր»[10]:

1999-2001 թվականներին ՀՀ կառավարությունը կտրուկ փոխեց իր տեղեկատվա-

---

[9]**Веприцев В. Б.**, **Манойло А. В.**, **Петренко А. И.**, **Фролов Д. Б.**, Операции информационн-психологической Войны, Москва, 2005, стр. 48.

[10]**Միրաքյան Վ.**, Սոցիալական դիրքորոշումների ձևավորումը ԶԼՄ-ների միջոցով, Ատենախոսություն, Երևան, 2012, էջ 64:

կան քաղաքականությունը. խիստ հսկողության տակ առավ հակամարտության վերաբերյալ ներպետական շրջանառվող տեղեկատվությունը: Այս ժամանակահատվածում ակտիվորեն օգտագործվում էր ռադիոն: Մասնագետներն առանձնացնում են ռադիոհեռարձակման հետևյալ առանձնահատկությունները.

1. Ակուստիկան - ձայնի օգտագործումը՝ որպես ազդեցության գլխավոր արտահայտչամիջոց, և հնչող խոսքը՝որպես հիմնական ազդեցության միջոց:

2. Տեքստերի միատեսակությունը:

Հակամարտության սկզբում կիրառվող հոգեբանական-տեղեկատվական մեթոդների հետազոտությունը թույլ է տալիս առանձնացնել մի քանի գործոններ, որոնք իջեցրել են դրանց արդյունավետությունը: Նախ՝ մասնագետների թույլ գիտելիքներն են այդ ոլորտի հիմնական զենքերի, դրանց ազդեցությունների վերաբերյալ: Երկրորդ՝ աշխատանքներում ներգրավված չէին մասնագետներ, որոնք գերազանց կերպով տեղյակ կլինեին հակառակորդի ազգային-հոգեբանական առանձնահատկություններից:

Հակամարտության ընթացում նկատվել են հետևյալ հիմնական տեղեկատվական-հոգեբանական ազդեցությունները՝ հակառակորդի բարոյահոգեբանական մակարդակի անկում, թշնամու բանակի բարձրաստիճան ղեկավարների վարկաբեկում և այլն: Ղարաբաղյան հակամարտության ընթացքում կիրառված հոգեբանական գործողությունների համալիր հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ հետագայում ցանկալի կլինի հետևյալ միջոցառումների անցկացումը.

1. Տեղեկատական-վերլուծական հատուկ կենտրոնի ստեղծումը, որ կզբաղվի ղարաբաղյան հակամարտության միֆոլոգիայի խնդիրներով՝ որպես ՀՀ ազգային անվտանգության հետ սերտ առնչություններ ունեցող խնդրի:

2. Հատուկ կարգի մշակումը, որը կհուշի ԶԼՄ-ներին՝ ինչպես լուսաբանել հակամարտությանն առնչվող ցանկացած իրադարձություն:

3. Տեղեկատվական կենտրոնի ստեղծումը, որն ամենաօպերատիվ կերպով լրագրողներին կհասցնի անհրաժեշտ տեղեկատվությունը:

Տեղեկատվական-հոգեբանական ազդեցության հայկական կողմի խնդիրների մեջ կարելի է առանձնացել հետևյալները՝ ներքին և արտաքին լսարանին բացատրել, որ ՀՀ ԶՈՒ ցանկացած գործողություն արդարացի է և արդարացված, հակառակորդին վախ ներշնչել, պնդել խնդրի՝ խաղաղ ճանապարհով լուծման անխուսափելիությունը, պայքարել հակառակորդի ապատեղեկատվության դեմ:

Հրադադարից հետո սկսվեց բուն տեղեկատվական պատերազմը, որը, ըստ մասնագետների, ունի տարբեր դրսևորումներ՝ լրատվական, դիվանագիտական, հոգեբանական և այլն:

Այսօր Հայաստանը վարում է տեղեկատվական երկու մեծ պատերազմ՝ հայ-թուրքական և հայ-ադրբեջանական: Եթե առաջինում հայկական կողմը նախաձեռնող է ու նախահարձակ, քանի որ ձգտում է ամբողջ աշխարհին ապացուցել ցեղասպանության փաստը, ապա հայ-ադրբեջանական տեղեկատվական պատերազմում պաշտպանվողի դերում է: Մեր հակառակորդը շինծու տեղեկատվությունը մշտապես աշխարհին մատուցում է որպես բացարձակ ճշմարտություն, և մենք ստիպված ենք լինում դրան հակահարված տալ:

Հայ-ադրբեջանական տեղեկատվական պատերազմում հայկական կողմի աշխատանքները համակարգման կարիք ունեն: Ադրբեջանում և՛ պետական, և՛ ոչ պետական լրատվամիջոցներին ուղղորդում ու վերահսկում են իշխանությունները՝ դրանց վրա ծախսելով հսկայական միջոցներ: Ադրբեջանն արտերկրից հրավիրում է համապատասխան մասնագետների՝ խորհրդատուների և դասավանդողների, ովքեր պատրաստում են համապատասխան կադրեր՝ հմտացած ոչ միայն տեղեկատվության, այլև ապատեղեկատվության տարածման մեջ: Այդ առումով ևս մենք անելիքներ ունենք: Ինչպես ցանկացած պատերազմ, տեղեկատվական պատերազմներն էլ վարվում են երեք դաշ-

տում՝ սեփական, չեզոք և հակառակորդի: Ադրբեջանական կողմի համար Հայաստանի դաշտում պատերազմ մղելը դժվար է: Բնականաբար, օգտագործվում է չեզոք տեղեկատվական դաշտը՝ միջազգային հանրությանը հրամցնելով Հայաստանի մասին ապատեղեկատվություն:

Այսպիսով, ՁԼՄ-ները ոչ այնքան օբյեկտիվորեն լուսաբանում են հասարակական իրական կյանքը, որքան մեկնաբանում են այն՝ տեղեկատվական պատերազմ մղողի հետաքրքրություններին և շահերին համապատասխան:

Հակառակորդի դեմ տեղեկատվական պատերազմ վարելու տարբեր երկրների փորձը հնարավորություն է տալիս եզրակացություններ անել նաև հայկական կողմին: ՀՀ իշխանությունները, հենվելով մեր քաղաքացիների, ինչպես նաև Սփյուռքի հայրենասեր ուժերի վրա, պետք է ստեղծեն կամավորների ցանց, որոնք կգործեն տեղեկատվական ճակատում: Արդիականացված տեխնիկական միջոցների, ինչպես նաև կամավորականների ուժերի ճիշտ համակարգումն ու ուղղորդումը կօգնեն ստեղծելու լուրջ կառույց, որը մեծապես կաջակցի ՀՀ գործողություններին: Այլ երկրների պաշտոնական և ոչ պաշտոնական կառույցների գործունեության փորձի ուսումնասիրումը տեղեկատվական առումով թույլ կտա էականորեն կրճատել և՛ մարդկային, և՛ նյութական ծախսերը Հայաստանի համապատասխան կառույցների համանման գործունեության համար. «Ղարաբաղյան հակամարտությունը, ինչպես և ցանկացած այլ էթնո-քաղաքական հակամարտություն, լուրջ տեղեկատվական պատերազմի առիթ է հանդիսանում հակամարտող կողմերի միջև, որը շարունակվում է արդեն գրեթե երկու տասնամյակ: Ավելին, հակամարտության ռազմական փուլի համեմատական «սառեցվածության» պայմաններում հիմնական դաշտը, որտեղ բախվում են Ադրբեջանի, Հայաստանի և Լեռնային Ղարաբաղի շահերը, և որտեղ շատ բանով անգամ իրականացվում է նրանց «ղարաբաղյան» քաղաքականությունը, հենց տեղեկատվական-քարոզչական ոլորտն է: Արդյունքում՝ հակամարտող կողմերն օգտագործում են նույնիսկ տարածաշրջանային զարգացումների հետ կապված նվազագույն առիթները՝ մասշտաբային տեղեկատվական պատերազմ վարելու իրենց խնդիրները կատարելու համար»[11]: Հարկ է նաև նշել, որ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության արտաքին գործերի նախարարության կողմից մերկացվել է ադրբեջանական մի շարք կայքերում, այդ թվում՝ Ադրբեջանում հարգված՝ «Հեյդար Ալիևի հիմնադրամի» կայքէջում դրված կեղծ լուսանկարը, որն իբր թե վկայում է Խոջալուում ադրբեջանցիների զանգվածային սպանությունների մասին: Իրականում, սակայն, լուսանկարը անմիջական կապ ունի Կոսովոյի իրադարձությունների հետ: Բանից անտեղյակ մարդկանց մոլորության մեջ գցելու նպատակով ադրբեջանական քարոզչության կողմից օգտագործվում են նաև այլ բացահայտ կեղծիքներ, մասնավորապես, Թուրքիայում քրդական ջարդերի զոհերի լուսանկարներ:

3.2. ՀԱՅ-ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ «ԽՈՋԱԼՈՒԻ ԴԵՊՔԵՐԻ» ՕՐԻՆԱԿՈՎ

Ղարաբաղյան հիմնախնդրի համատեքստում «Խոջալուի» թեման շարունակում է մնալ ադրբեջանցիների ներքին ու արտաքին տեղեկատվական, ավելի ճիշտ՝ ապատեղեկատվական քաղաքականության անկյունաքարերից մեկը: Այնինչ Խոջալուի իրադարձությունների շուրջ ադրբեջանցի որոշ բարձրաստիճան պաշտոնյաների, իրավապաշտպանների, լրագրողների և հենց Խոջալուի բնակիչների կողմից արված արտահայտություններն ու գնահատականները ամբողջովին հերքում են Բաքվի վարկածները:

1992 թվականի փետրվարի 25-26-ին Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության իշխանությունները կազմակերպեցին մարտական գործողություն՝ նպատակ ունենալով

[11]http://noravank.am/arm/articles/security/detail.php?ELEMENT_ID=4620

ապաշրջափակել Խոջալու բնակավայրի մոտակա օդանավակայանը և վնասազերծել հակառակորդի՝ հենց Խոջալուում գտնվող կրակակետերը, որտեղից 1991-ի գարնանից ի վեր ԼՂՀ բնակավայրերը պարբերաբար հարձակումների: Նախքան Խոջալուի կրակակետերի ոչնչացումն սպանվել էին ավելի քան 20 հայազգի խաղաղ բնակիչներ, մոտակա կոլտնտեսային և անհատական հողատարածքներից առևանգվել՝ հարյուրավոր մարդիկ: Շարունակվող շրջափակման, մեծ թվով փախստականների, վառելիքի բացակայության, ձեռնարկությունների հարկադիր պարապուրդի, միջշրջանային ճանապարհների պաշարման ու այլ պատճառներով ԼՂՀ-ում և, մասնավորապես, մայրաքաղաք Ստեփանակերտում ստեղծված իրավիճակը գնալով է՛լ ավելի էր վատանում. սպառվել էին սննդամթերքը, դեղորայքը, վառելիքը, ինչի հետևանքով օդանավակայանի ապաշրջափակումը և Խոջալուում հակառակորդի կրակակետերի վնասազերծումը հույժ կարևոր քայլ էր Լեռնային Ղարաբաղի բնակչության ֆիզիկական գոյատևման համար, որին Ադրբեջանը փորձում էր դատապարտել կործանման: Խոջալուի ազատագրման ու օդանավակայանի ապաշրջափակման մարտական գործողությունն սկսվեց 1992 թվականի փետրվարի 25-ին՝ ժամը 23^{30}-ին, և ավարտվեց փետրվարի 26-ին՝ ժամը 3^{00}-ին [12]: ԼՂՀ ինքնապաշտպանական ուժերի ստորաբաժանումները խաղաղ բնակչության համար թողեցին միջանցք՝ մարտական գործողությունների գոտուց անվտանգ հեռանալու համար, ինչի մասին ադրբեջանական կողմը նախօրոք զգուշացվել էր: Սակայն ադրբեջանական իշխանությունները հանցավոր անտարբերությամբ ոչինչ չձեռնարկեցին մարտական գործողությունների գոտուց խաղաղ բնակչությանը տարհանելու համար:

ԼՂՀ իշխանությունները Խոջալուի կրակակետերի ճնշմանն ուղղված գործողության նախապատրաստման մասին նախօրոք՝ դեռևս 2 ամիս առաջ, տեղեկացրել էին ադրբեջանական կողմին, ինչը բազմիցս հաստատվել էր նաև Ադրբեջանի պաշտոնական անձանց կողմից, մասնավորապես, այն ժամանակ նախագահ Այազ Մութալիբովի կողմից[13]: Սակայն խաղաղ բնակիչների շարասյունը, ինչպես վերը նշվել է, գնդակահարվել էր Աղդամի մատույցներում, ԼՂՀ և Ադրբեջանի Աղդամի շրջանի միջև ընկած սահմանին, ինչն ավելի ուշ հաստատել է Մութալիբովը՝ այդ հանցավոր ակտը կապելով իրեն իշխանությունից հեռացնելուն ուղղված՝ ընդդիմության փորձերի հետ՝ տեղի ունեցածի համար ամբողջ պատասխանատվությունը դնելով նրա վրա:

Հետագայում տարածվեցին ադրբեջանցի օպերատոր Չինգիզ Մուստաֆաևի կողմից նկարահանված կադրեր: Վերջինիս նաև թույլատրել էին մուտք գործել հայ և ադրբեջանցի զոհված անձանց փոխանակման վայր: Հայտնի է, որ Չ. Մուստաֆաևը նկարահանումները իրականացրել է երկու անգամ՝ երկու օրվա տարբերությամբ: Ֆիլմից երևում է, որ երկրորդ նկարահանման ժամանակ որոշ դիակներ այլանդակվել էին: 1992 թվականի մարտի 2-ին զանգվածային սպանությունների վայր կատարած երկրորդ թռիչքի ժամանակ լրագրողները նկատել էին, որ գետնին գտնվող դիակների դիրքը և նրանց վնասվածքների ու վերքերի աստիճանը, առաջին զննման հետ համեմատած, ապշեցուցիչ կերպով փոփոխվել է: Եվ դա այն տարածքում, որը մինչ 1993-ի ամառը ամբողջությամբ վերահսկվում էր Ադրբեջանի Ազգային ճակատի կողմից: Հենց այս փաստն են ջանադրաբար թաքցնում ադրբեջանական քարոզիչները: Միանգամայն ակնհայտ է, որ մարմինների դիրքը փոփոխվել էր կատարվածի ամբողջ մեղքը հայկական կողմի վրա բարդելու նպատակով՝ ստեղծելով այն բանի տեսլականը, թե խոջալուեցիներն սպանվել են հայկական կողմից արձակված արկոցներից:

Չեխ լրագրող Դանա Մազալովան, որն ադրբեջանցիների անուշադրության հետևանքով հայտնվել էր մամուլի ներկայացուցիչների երկու խմբերում էլ, որոնց ցու-

---

[12]Փաստական որոշ տվյալներ մեզ տրամադրել է ՀՀ ՊՆ մամուլի ծառայությունը:
[13]www.xocali.net

ցադրել էին «հայերի կողմից սրբապղծված դիակները», նկատեց վերջիններիս վիճակի էական տարբերություններ: Իրադարձություններից անմիջապես հետո լինելով տեղում՝ Դ. Մազալովան դիակների վրա ոչ մի վայրագության հետքեր չէր տեսել: Իսկ ահա երկու օր անց լրագրողներին ցուցադրվեցին արդեն նկարահանումների համար «պատրաստած» այլանդակված մարմինները: Վերոշարադրյալ փաստերը միանշանակ վկայում են այն մասին, որ Խոջալուի խաղաղ բնակիչների մահվան մեջ մեղավորը ադրբեջանական կողմն է, որը հրեշավոր հանցանք է գործել սեփական ժողովրդի հանդեպ՝ քաղաքական ինտրիգների պատճառով և հանուն իշխանական պայքարի: Հատկանշական է, որ տարեցտարի աճում է ադրբեջանական կողմից հայտարարվող զոհերի թիվը:

3.2. ՀԱՅ-ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ «ԱՆՑՅԱԼԸ»

Սովորաբար տեղեկատվական պայքարն իր գագաթնակետին է հասնում պատերազմական գործողությունների ընթացքում: Ով առաջինը հասցնի խուճապ տարածել, նա էլ կհաղթի: Ադրբեջանում իրականացվող հակահայկական քարոզչությունը Հայաստանի դեմ տարվող ագրեսիվ ու ինտենսիվ գործընթաց է՝ լի բազմաթիվ կեղծիքներով և խեղաթյուրումներով: Եթե Թուրքիայի պարագայում դա արվում է գիտական շրջանակների, քաղաքացիական հասարակության կամ այլ երրորդ-չորրորդ միջնորդավորված կառույցների կողմից և ավելի գրագետ ձևով, ապա Ադրբեջանն այդ ամենն անում է պետական մակարդակով՝ ակնհայտ թշնամություն և ատելություն քարոզելով: Ադրբեջանը կեղծիքներ է տարածում բոլոր հնարավոր ձևերով. կան հատուկ հիմնադրամներ, տեղեկատվական աղբյուրներ, որոնք իբրև թե համապատասխան տեղեկատվություն են տրամադրում այդ կեղծիքների վերաբերյալ՝ հանդիսանալով աղբյուր: Տեղեկատվական պատերազմների միջոցով ստեղծվում է բարոյազուրկ, ոչ հոգևոր մթնոլորտ և հակառակորդի մշակութային ժառանգության նկատմամբ բացասական վերաբերմունք, քաղաքական լարվածության ու քաոսի ստեղծման նպատակով իրականացվում է երկրի բնակչության սոցիալական խմբերի քաղաքական կողմնորոշման և հասարակական գիտակցության մանիպուլյացիա, հրահրվում են սոցիալական, քաղաքական, ազգային ու կրոնական բախումներ, իրականացվում է պետության միջազգային հեղինակազրկում, այլ երկրների հետ նրա համագործակցության, քաղաքական, տնտեսական, պաշտպանական և այլ ոլորտներում պետության կենսականորեն կարևոր շահերի վնասում և այլն[14]: Ադրբեջանի կողմից ՀՀ-ի և ԼՂՀ-ի դեմ վարվող տեղեկատվական պատերազմում առկա են վերոնշյալ ցանկի գրեթե բոլոր կետերը:

Հակառակ կողմն ավելի շուտ սկսեց զբաղվել տեղեկատվական պատերազմների ոլորտի մարդկանց կրթելու, արտասահմանում վերապատրաստելու գործով: Ալիևի հիմնադրամը բավական մեծ գումարներ է ծախսում տեղեկատվական հակամարտության համար: Վերջերս էլ սկսել են գիտական աշխատանքներով զբաղվող մարդկանց ադրբեջանամետ նյութեր կամ թեզեր գրել տալ, որը միանգամից ներկայացնում են “Wikipedia”-ում և այլուր: Շատ կարևոր է արագ բացահայտել նման շինծու նյութերն ու դրանց հեղինակներին:Վերջին 2-3 տարվա ընթացքում ոլորտում տեղաշարժեր են նկատվում: ՀՀ Նախագահին կից Հանրային կապերի վարչությունն սկսել է շատ լուրջ զբաղվել այս ոլորտով: Հիմա քիչ թե շատ համակարգված են աշխատում, հայաստանյան լրագրողները: Վերջերս Հանրային կապերի վարչությունը (ՀՀ նախագահի աշխատակազմ) երեք սկավառակ է թողարկել Բաքվի, Մարաղայի և Սումգայիթի ջարդերի մասին, պետական աջակցությամբ ստեղծվել են նաևxocali.net-ն ու maragha.org-ը: Այս ռեսուրսները շատ սահմանափակ են, սակայն կարևորն առաջին քայլերն են: Հայաստանն ունի Սփյուռք, որը միշտ էլ շատ լավ է պայքարել տեղեկատվական հակամար-

[14] Տե՛ս www.noravank.org

տության մեջ, արդեն ունի տեղեկատվական պատերազմների ու PR-ի լրջմիտ մասնագետներ: Շատ լավ կլինի, եթե ԱՄՆ-ի ու Եվրոպայի հայկական լոբբին հասնի այն կետին, որ, ցեղասպանությունից բացի, խոսի նաև Արցախի ու Արցախի հայկական մարզերի պաշտպանության շուրջ:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ղարաբաղյան հակամարտության, նրանում տարբեր կողմերի ներգրավվածությունը, իրավիճակի, զարգացման և հեռանկարների վերլուծությունը թույլ տվեց կատարել որոշակի եզրահանգումներ.

1. Հայ-ադրբեջանական, ինչպես նաև հայ-թուրքական հարաբերությունների ներկա իրավիճակը բնորոշվում է փոխադարձ անվստահության մեծ աստիճանով, տարածաշրջանային մի շարք հարցերի լուծման տարբեր մոտեցումներով, անվտանգության զանազան համակարգերում ներգրավվածությամբ:

2. Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությունը պայմանավորված է մի շարք պատճառներով, այդ թվում՝ նաև Կովկասի տարածաշրջանի կոնֆլիկտայնության բարձր մակարդակով: Հակամարտության իրավաքաղաքական լուծմանը խանգարում են վիճելի տարածքների նկատմամբ տարբեր երկրների միջև առկա տարաձայնությունները, որոշ երկրների, այդ թվում՝ Թուրքիայի, ԱՄՆ-ի, Ռուսաստանի կայսերապաշտական նկրտումները, որոնք հիմնականում ուղղված են տրանսպորտային հաղորդակցությունների ու բնական ռեսուրսների նկատմամբ վերահսկողության սահմանմանը և այլն:

3. Հակամարտության բարդ ու ներհակ ընթացքը պայմանավորված է նաև պատմական անցյալով. հակամարտող կողմերից յուրաքանչյուրը համոզված է պատմական սեփական արդարացիության մեջ:

4. Մեզանում պետք է որոշակիորեն հասունանա այն գաղափարը, որ տեղեկատվական դաշտում յուրաքանչյուրն ունի պարտականություն ու պատասխանատվություն՝ պայքարելու ադրբեջանական քարոզչության դեմ: Համացանց մտնելիս յուրաքանչյուրը պետք է ուշադրություն դարձնի, թե ինչ է հրապարակում ադրբեջանական մամուլը Հայաստանի մասին և կեղծիքներին անպայման արձագանքի:

5. XXI դարում հասարակությունը դարձել է տեղեկատվական ու սպառող և շատ արագ է ընկալում ցանկացած ինֆորմացիա: Դրանից ելնելով՝ պետք է կարողանալ գլոբալ կամ տարածաշրջանային տեղեկատվական պատերազմներում ունենալ մարտավարություն, թիրախներ, պաշտպանողական և հարձակողական օղակներ: Այսօր էլ ունենք մասնագետներ, բլոգերներ, որ համացանցում աշխատում են հենց ադրբեջանցիների դեմ, բայց ամեն դեպքում ռեսուրսները շատ սահմանափակ են: Անհրաժեշտ է դրանք բերել լայն դաշտ բերել և օգտագործել հատկապես Սֆյուռքի ինտերնետ ռեսուրսները, որոնք տեղեկատվությունը մատուցելու առումով կարող են շատ ավելի օպերատիվ լինել: Սա մարտահրավեր է՝ արդեն իսկ ձևավորված ու ակնհայտ, որը ժամանակի ընթացքում իր սև գործը կանի, եթե մենք այն չչեզոքացնենք:

6. Հելսինկիյան եզրափակիչ Ակտի սկզբունքները պատմական են, և դրանք պահպանում են իրենց կարևորությունը նաև այսօր: Եթե չկա խաղաղության պայմանագիր, ապա իրադարձությունների ցանկացած զարգացում հնարավոր է, այդ թվում՝ պատերազմ: Խաղաղ գործընթացը պետք է անհապաղ աշխուժանա: Շփման գծում միջադեպերն այնքան հաճախ ու կանոնավոր են դարձել, որ շուտով հնարավորություն չենք ունենա խոսել հրադադարի մասին: Շփման գծում իրավիճակը պետք է շտապ կայունանա, քանի դեռ վտանգն ավելի շատ չի մեծացել: Սակայն ո՛չ հակամարտության կողմերը, ո՛չ միջազգային հանրությունը չպետք է շփոթեն հրադադարի ռեժիմը խաղաղության հետ: Միջադեպը պետք է դիտարկել որպես մոտեցող վտանգի մասին ահազանգ:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՅՈՎ ՀՐԱՏԱՐԱԿՎԱԾ ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ

1. **Ղարաբաղյան հակամարտությունը որպես տեղեկատվական պատերազմի տարատեսակ**, «Կանթեղ», Եր., 2012, էջ 28-34:
2. **Ղարաբաղյան հակամարտությունը և Թուրքիան**, «Գարուն», 2011, էջ 18-21:
3. **Стратегическое значение Турции. Трубопровод Баку – Тбилиси – Джейхан как метод блокады Республики Армения**, «РАУ», Ер., 2011, стр. 59-68.

Гаспарян Кристина Ареговна

"Эффективные методы прессы (карабахский конфликт)"

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук
по специальности 10.01.06 - "Журналистика"
Защита состоится 8 мая 2013 г. в 14 : 30 на заседании Специализированного Совета 012 при ЕГУ по адресу: г. Ереван, ул. Абовяна 52|А, ЕГУ, филологический факультет, аудитория 202

РЕЗЮМЕ

Сегодня международное сообщество прилагает значительные усилия в урегулировании спорных проблем между государствами или сторонами конфликтов и соблюдении норм международного права, которые ярко выражают СМИ. Об этом свидетельствуют и последние тенденции в мировой политике разрешения конфликтов.

Трудности процесса урегулирования этнополитического конфликта связаны, в первую очередь, со сложностью самого конфликта, его историческими корнями, непримиримостью позиций сторон. Однако и печатные средства обеих стран создают некую коллизию, когда закрепляют, с одной стороны, право наций на самоопределение, а, с другой, - признание и уважение территориальной целостности государств. Конкуренция этих норм и приводит к трудностям в разрешении конфликтов этнополитического характера.

В связи с этим, диссертация посвящена следующим вопросам: каковы исторические и политические истоки этнополитического конфликта в Нагорном Карабахе; насколько эффективна деятельность СМИ по урегулированию данного конфликта; насколько эффективны усилия международных правительственных организаций в процессе урегулирования нагорно-карабахского конфликта.

Диссертация состоит из введения, трёх глав с соответствующими подразделами, заключения и списка использованной литературы.

Во введении коротко представлены история вопроса, цели и задачи исследования, методологическая основа работы, обоснованы актуальность и научная новизна темы.

В первой главе ("Процесс развития карабахского конфликта") в основном исследуются исторические реалии, раскрывая позиции Республики Азербайджан и Республики Армения в данном конфликте. Отмечается, что в результате особого географического, геостратегического положения и обусловленному им многовековому этническому чередованию Нагорный Карабах был и остается узлом многочисленных споров и противоречий между народами и государствами. Приводятся многочисленные причины и того, что в те года была ограничена свобода печатных средств, тормозящая скорейшее разрешение конфликта. В частности, сми Азербайджана стремится представить конфликт по поводу Нагорного Карабаха не борьбой карабахских армян за самоопределение, а агрессией Армении с вытекающими отсюда международно-правовыми последствиями. Азербайджанская пресса особо муссирует на тему: отмена нормативных правовых актов Армении и НКР, меняющих статус территории НК; безоговорочного возвращения 7-ми прилегающих к НК районов, оккупированных армией НКР; ее разоружение и роспуск, одновременно указывая в СМИ, что увеличивает объемы бюджетного финансирования на содержание своих вооруженных сил.

Вторая глава ("Карабахский конфликт и Турция") посвящена анализу основных проблем армяно-турецких политических отношений на фоне карабахского конфликта. Современное состояние армяно-турецких отношений, отягощенных глубокими историческими противоречиями, характеризуется высоким уровнем взаимного недоверия, различием подходов двух стран в решении целого ряда ключевых региональных проблем. Политика выдвижения предварительных условий для нормализации армяно-турецких отношений бесперс-

пективна. Армения не может отказать от поддержки национально-освободительной борьбы армян Нагорного Карабаха хотя бы в силу того, что, отказавшись от такой поддержки, она фактически признает легитимным одно из прямых последствий Геноцида армян, когда истощенная Геноцидом Армения не была в состоянии обеспечить целостность своих исконных земель.

Следует подчеркнуть, что влияние нагорно-карабахского конфликта на развитие отношений между его непосредственными сторонами и третьими силами, а также в целом на политические процессы в регионе значительно. В начале 1990-х, как и в 1918-1920 гг., Нагорный Карабах вновь становится объектом особого внимания международного сообщества, и в первую очередь, Турции, для которой распад Советского Союза и возникновение новых тюркоязычных государств возродили идеи объединения в единое целое так называемого Турана. Серьезной преградой на пути реализации пантюркистских идей стал новый этап в развитии нагорно-карабахского конфликта.

Третья глава ("Карабахский конфликт как метод информационных воин"). Отсутствие эффективных механизмов и методов предотвращения и урегулирования карабахского конфликта, несовершенство международного права еще более усугубляют положение и повышают уровень глобальной конфликтной напряженности. Таким образом, актуальность темы настоящего исследования обуславливается, прежде всего, необходимостью дальнейшей разработки эффективных методов анализа конфликтов, что является базой для разработки управленческих стратегий, как на теоретическом, так и практическом уровнях. Во главе также детально представлены события жителей Ходжалы.

А предыстория населенного пункта такова. По количеству жителей Ходжалы был вторым после города Шуша населенным пунктом карабахского региона, почти полностью с азербайджанским населением. Поначалу не имея статуса города, он, тем не менее, имел стратегическое значение, потому как дорога, соединяющая столицу Карабаха Степанакерт и затем идущая в сторону крупного азербайджанского города Агдам, проходит и сейчас именно через Ходжалы. Собственно рядом с Ходжалы и находился в советский период единственный аэропорт Нагорного Карабаха для гражданской авиации. По этим причинам, начиная с 1988 года, Ходжалы неоднократно становился эпицентром конфликта между действующей властью и отрядами сепаратистов.Азербайджанская сторона полностью контролировала территорию, где погибли жители Ходжалы, и имела возможность проводить беспрепятственную и неограниченную видео- и фотосъёмку как самого места, так и погибших. В частности, азербайджанский оператор Чингиз Мустафаев оказался на месте гибели людей практически сразу, однако его материалы до сих пор недоступны, и в основу всех документальных материалов о Ходжалы легли кадры сделанные через два дня и позже.

Дана Мазалова - известная чешская журналистка - прошла всю Карабахскую войну, работала в других горячих точках, является автором многочисленных фильмов и публикаций. Именно Мазаловой удалось в марте 1992 года увидеть кадры, отснятые в конце февраля азербайджанским оператором и тележурналистом Ч.Мустафаевым недалеко от Агдама. Чингиз рассказывал, что побывал на месте событий дважды – 28-го февраля и 2-го марта, запечатлев все на свою камеру. При этом он отмечал, что у людей сначала были прострелены колени, чтобы они не могли бежать, после чего их добивали, скорей всего, топором. Она отметила, что трупы были обнаружены на подконтрольной Азербайджану территории, метрах в 200 от Агдама. По ее словам, вернувшись на место событий через два дня, Мустафаев обнаружил, что трупы скальпированы. Журналистка отметила, что лично смотрела отснятый еще сырой материал дома у Мустафаева.

В конце диссертации приводятся **выводы**, из которых вытекают соответствующие **предложения**.

Диссертацию завершает **список использованной литературы**.

Kristina Areg Gasparyan

Republic of Armenia

Dissertation to obtain the degree of Doctor of Philosophy in the field of Journalism 10.01.06
Defens day: May 8, 2013, 14.30 pm at the Vak specialized Council 012 under the YerevanStateUniversity.
Address: Yerevan 52/A Abovyan str., YSU, Faculty of Armenian Philology, room N 202

Summary

Nowadays the international association makes considerable efforts to regulate the disputable problem between countries or conflicted sides and the following the norm of the international right which is illustrated in mass media. The evidence is the recent tendency of world policy for solving the conflict.

The difficulty of regulating the ethnopolicitcal conflict is, first of all, connected with the complication of conflict in itself, its historical background, uncompromising position of the sides. The mass media of both sides as well creates some collision when they confirm, from one hand, the right of the nation to self-identity, and form the other hand, the recognition and the respectfulness of territorial entity of the countries. The competition of these norms lead to the difficulties for resolving the conflicts of ethnopolitical character.

In this connection, the dissertation is devoted to the following problems; what are the historical and politicalbasis of ethnopolitical conflict of Nagorno-Karabakh, how the mass media influences on the regulating of the given conflict, how effective are the efforts of the international governmental organizations in the process of regulating Nagorno-Karabakh conflict.

The dissertation consists of introduction, three chapters with subparts, suggestions and conclusions, and references.

In **Introduction** is depicted the brief outline of the history of the issue under study, the aims and problems of the dissertation, the methodological basis of the work, the modernism and scientific novelty of the theme are also substantiated.

The first chapter ("**The process of developing of Nagorno-Karabakh'sconflict**") mainly observes the historical realias, which reveals the position of The Republic of Azerbaijan and The Republic of Armenia in the given conflict. It is noted that as a result of specific geographical, geostrategic condition Nagorno-Karabakh was and will be the knot of various conflicts of nations and countries. Different causes are given to confirm that those years there was a limit of freedom of speech in mass media which distorted the solving of the conflict. Especially, the mass media of Azerbaijan perverts the theme; i. e. postponing the normative of the acts of right in Armenia and Nagorno-Karabakh, changing of the statues of the territory of Nagorno-Karabakh, return of regions near Nagorno-Karabakh, disarmament of the occupied army of Nagorno-Karabakh, at the same time in the mass media of Azerbaijan there is an increase of amount of budget money for financing the their army.

In the first chapter the effect of mass media of Azerbaijan in the period of 1994 is noticeable when for Aliev it was necessary to sign a peace agreement. In the chapter the underlining principle is how the factor of oil influenced in the development of Nagorno-Karabakh conflict, and how mass media of

Armenia and Azerbaijan responded to the signature of the "Contract of the Century". When our country reached the region of Agdam, international association on behalf of USA and Europe proclaimed, that the "occupation of Agdam" cannot be justified by the necessity of legal self-

defense. As a result the oil factor and effective informative technologies gave their positive result. Moscow, as our strategic partner, again by means of press claimed that the further occupation of the regions realized by Armenians would be treated as tough violation of norms of international right. After the realization of the contract of century about the energetic resources of Azerbaijan, the mass media of Azerbaijan widened the infrastructure of propaganda by giving braver ideas about solving the conflict.

Second chapter ("Karabakh conflict and Turkey") of dissertation is devoted to the analysis of the basic problems of Armenian-Turkish political relationship by taking into consideration the Nagorno-Karabakh conflict. Nowadays the relationship of Armenia and Turkey, based on deep political contradictions, can be characterized by a high level of mutual insecurity, different views of both countries for solving a whole range of key problems of the regions.

It should be noted that the influence of Nagorno-Karabakh conflict in the development of relationships between its immediate sides and the third powers as well as on the whole political process in the region are significant. At the beginning of 1990's as well as in 1918-1920 Nagorno-Karabakh again became the object of specific attention of international association, and especially for Turkey for whom the fall of The Soviet Union and the evolvement of Turkic nations gave rise to the new ambitions for creation of so called Turan. The serious obstacle was the new stage of Nagorno-Karabakh conflict.

The resolving of Nagorno-Karabakh conflict according to Turkish policy is the regulation of Armenian-Turkish relationship. The given position aims at revealing the Turkish attitude towards Armenia by complicating the Turkish-Armenian relationship. Turkey uses any opportunity to include Armenia into negotiations concerning Nagorno-Karabakh conflict. By assisting Azerbaijan in different fields like political, diplomatic, economical, military and technology Turkey, first of all aims at following its interests; i. e. without Nagorno-Karabakh Armenia will be weaker and certainly will be convenient partner for further negotiations. It is evident that such kind of assistance to Azerbaijan is not compatible with membership of Turkey in Nagorno-Karabakh conflict regulating group of Minsk of OSCE, as well as with an effort of Turkey to have an active role in the peacekeeping process. In such way the problem of Nagorno-Karavakh problem again can be treated as the main obstacle in the way of geopolitical and geoeconomical plans of Turkey. It can be assured that in the future development of Turkish-Azerbaijan military relationship, Turkey will not stay aside, in the case of new wave of tense situation around Nagorno-Karabakh, as in the case of 1990s.

Third chapter (Nagorno-Karabakh conflict as a method of informatic "war")

Since recent times if wars were mainly held in the field of mass media, nowadays it tends to have an inverse relationship as in macro, as well as in micro levels. Analysis show that in the first stage of Nagorno-Karabakh conflict as a medium of psycho-informational influence, preferences were mutually given to the publishing media. During the conflict were dominating the following psycho-informational influences: a decline in the level of psychical morality of the enemy, dishonouring the enemy's head of the army etc. In the problems of the psycho-informational influence of the Armenian side we can separate the followings: explain to the inner and outer audience that every act of the military forces of RA is justified, fill the enemy with fear, insist on the inevitability of an amicable solution of the conflict, fight against the disinformation of the enemy.

At the end of the dissertation there are conclusions from which suggestions are derived.

The dissertation is summarized by references.